

Милена Петровић

Факултет музичке уметности, Универзитет уметности у Београду
 пера.magare@gmail.com

Ритмички звук јампског метра

Сажетак

Јамб је ритмичко-метрички образац поетског стиха који се састоји од наглашеног и ненаглашеног слога. Као физиолошка категорија јамб се препознаје у звуку рада човековог срца, а читање хексаметарске или асиметричне поезије доприноси синхронизацији рада срца и дисања управо због метричких образаца који комбинују дводелне и троделне ритмичке врсте. Биолошка категорија јамба рефлектује се у бројним звучним обрасцима гугутке у којима се комбинују дводелне и троделне ритмичке врсте, али и гради јампски ритам с узмахом или без њега.. Ментална категорија јамба подразумева његово постојање у поезији и музици. У поезији је јамб живи, растући, страствен и силовит метар. У музици се јампска поезија најчешће музички транспонује у фразе са узмахом или претактом, а смена дводелних и троделних ритмичких врста у асиметричној јампској поезији одговара неравномерној пулсацији у музици. Читање асиметричне јампске поезије може да послужи при поставци, разумевању и извођењу неравномерне пулсације у музици.

Кључне речи: јамб, ритам, метар, асиметрична поезија, неравномерна пулсација

Увод

Јамба је била грчка богиња хумора и поезије, једина која је својим јампским плесним обрасцима успела да развесели Деметру у њеној тузи и потрази за изгубљеном ћерком Персефоном. Јамб је ритмички образац поетског стиха који се састоји од једног ненаглашеног и једног наглашеног слога. Реч јамб потиче од грчке речи *iambos* и латинске речи *iambus* које означавају кратак слог праћен дужим слогом. Јамб може да се састоји од једне двосложне речи (у којој је акценгована послеакценатска дужина или реч са староштокавском акцентуацијом) или од две различите речи. Јамб се појављује у староштокавском облику акцентуације (из-во́р, де-ча́к, да-на́с, ју-че́, и-де́м итд.) и српској асиметричној народној поезији из које се преселио у уметничку поезију. Не зна се разлог због којег је у току 15. века нестала староштокавска акцентуација у говору, а паралелно са њом и јамб у поезији.

У раду се јамб посматра као физиолошка, биолошка и ментална категорија. Под физиолошком категоријом подразумевамо јамб који улази у састав метро-ритмичког обрасца човековог срца. Биолошка категорија јамба односи се на бројне звучне обрасце гугутке са узмахом или без њега. Ментална категорија јамба означава његово присуство у поезији и музици. У поезији се јамб тумачи као стих који оживљава реченицу и њен садржај. Животност и животворност јамба у поезији поједини научници користе у својим интердисциплинарним истраживањима: јампски пентаметар пореде са пејсмејкером јер својим ритмом прати срчани ритам (Lawler, 2014), а рецитовање јампског хексаметра користе у кардиореспираторној синхронизацији и стабилизацији крвног притиска (Cysarz et al., 2004). У музици је јамб присутан у српским романтичарским соло песмама компонованим на јампске стихове романтичарске уметничке поезије, али и српске народне асиметричне поезије. За нас је у овом раду нарочито била битна српска народна асиметрична поезија која, због дводелних и троделних ритмичких врста које користи, одговара неравномерној метричкој пулсацији у музици. Иако се у српским романтичним соло песмама не може наћи неравномерна метрика, посебну занимљивост представљају оне соло песме у којима су композитори хиперметрички ниво форме или хоризонталну полиметрију користили како би надоместили изостанак метричког нивоа јединице бројања. Тако је, на пример, тротакт и мера $3/4$ постала замена за троделну ритмичку врсту на плану метра. Најзначајније педагошке импликације усмерене су на перцепцију, разумевање и репродукцију неравномерне пулсације у музици (мера $7/8$, $8/8$ и $10/8$) преко читања асиметричне народне поезије.

Јампски ритам срца

Јамб се препознаје при слушању рада човековог срца. У следећем приказу паралелно може да се прати визуелна јампска структура електрокардиограма (графички запис електричне активности срца, пример 1) и могући ритмички запис звука рада срца у оквиру тропотезног метричког обрасца, са узмахом (пример 2), где Р талас, као сегмент ЕКГ записа који означава деполяризацију преткомора срца, одговара узмаху у музици:

Пример 1. ЕКГ срца

Пример 2. Ритмички запис звука рада срца

Јамб у поезији

Поједини теоретичари и лингвисти су јамб посматрали и тумачили као живи и растући стих (Zima, 1909: 109). Аристотел је писао о јамбу да расте као сила и страст, посматрајући га елементом страсног говора, уличне и свакодневне комуникације, али и као најиндивидуалнијим мерилом које су људи користили како би се једни другима подруживали, те се зато користио у ругалицама (Aristotel, 1912). Јамб је све чешћи у српској поезији онда кад је поезија почела да се приближава свакодневном животу (Ružić, 1975). Вук Стефановић Караџић у препеву *Новој завети* користи јампске секвенце и јампске замајце на почетку речи и тако чини стих живим и доприноси његовој драматургији (Porović, 1983):

А Јаков роди Јосифа
 И рече Господ
 Ни главом својом не куни се
 Да дође царство твоје
 Јер где је ваше благо
 Не судите да вам се не суди.

Један од најчешће коришћених јампских метара јесте јампски пентаметар који је најзаступљенији у енглеској традиционалној поезији. Занимљиво је да се Шекспиров *Сонет* бр. 18 третира као природни пејсмејкер (Lawler, 2014), тј. као „уређај” који прати срчани ритам и „одржава” нормални срчани рад, управо зато што ритам јампских стихова асоцира на ритмичке откуцаје срца (пример 3):

Пример 3. Ритмички запис Шекспировог *Сонета* бр. 18

Јампски хексаметар садржи шест стопа у оквиру једног стиха унутар којег се појављују пет дактила и један спондеј (3+3+3+3+3+2). Хексаметар у српској поезији утемељио је Војислав Илић. У његовој песми „Дух прошло-

сти” (Илић, 1922: 59–60) почетни стих гради хексаметар према шеми $3+3+3+3+2$: „/са ста-рих/ру-и-на/кад по-ноћ/ца-ру-је/сву-ди/”. Хексаметри са другачијим метричким шемама доносе различите комбинације дводелних и троделних ритмичких врста. У Маретићевом преводу Овидијевих *Метаморфоза* (Maretić, 1907) хексаметарска шема стиха гласи $2+3+2+3+3+2$: „/с на-дом/љу-ди чег/не-ма/др-же-ћи/за тје-ло/сен-ку/”.

Баш као и пентаметарске, и хексаметарске јампске стихове су поједини истраживачи поредили са срчаним откуцајима, а рецитовање јампског хексаметра користили у терапијске сврхе. Наиме, учесници једне студије ($N=20$) рецитовали су делове из Хомерове *Одисеје* у немачком преводу, придржавајући се задатих образаца дисања (контролисано дисање). Резултати су показали да је овакво рецитовање хексаметарске јампске поезије допринело снажној кардиореспираторној синхронизацији и снижењу крвног притиска (Cysarz et al., 2004).

Јамб у звучним обрасцима гугутке

Јампски метар је тако ментална и физиолошка, али и биолошки условљена конструкција, јер зависи од дисања и морфологије дисајних органа гугутке (Petrović, 2020), у чијем поју можемо да пронађемо бројне јампске образце са узмахом (слика 4) и без њега (пример 5):

Пример 4. Јампски образци гугутке са узмахом

Пример 5. Јампски образци гугутке без узмаха

Јамб у српској романтичарској соло песни

Узмах, као почетни део јампског метричког обрасца, својим замајцем даје музици смисао и удахњује јој живот (Riemann, 1884). Занимљиво је да су се бројни српски романтичарски композитори соло песме инспирисали управо јампским романтичарским стиховима које су, приликом музичке транспозиције, постављали у фразе које почињу узмахом (Петровић, 2014: 138).

У соло песни „Љубопевец”, Никола Ђурковић је стихове Васе Живковића у асиметричном седмерцу поставио у меру 6/8 са узмахом на почетку фразе (пример 6):

Пример 6. Никола Ђурковић „Љубопевец”

Andante

p
Ти пла - виш зо - ро злат - на твој сјај - ни бли - ста зрак, сви
сре - ћни те - бе сла - ве - ја љу - бим гро - ба мрак, сви љу - бим гро - ба мрак...

Асиметрични седмерац Јована Јовановића Змаја у песни „Под прозором”, композитор Јосиф Маринковић поставља у двотакте са узмасима (пример 7):

Пример 7. Јосиф Маринковић „Под прозором”

Andante

p
И же - ља же - љу ви - ја, ал мо - је ср - це ни - је

Асиметрични осмерац Драгутина Илића у песни „Стојанке” композитор Маринковић поставља у фразе са узмахом на почетку како би правилно транспоновао јампску метрику и асоцирао на староштокавску акцентуацију (Сто-јанке) (пример 8):

Пример 8. Јосиф Маринковић „Стојанке”

Andante

f Сто - јан - ке, мо - ри Сто - јан - ке

Асиметрична народна поезија је врло честа и кореспондира неравномерној метричкој пулсацији у музици, јер обе користе комбинације дводелних и троделних ритмичких врста.

Када се рецитују Шантићеви стихови у јампском осмерцу „Јоргован грана процвала”, после извесног времена стиче се звучни утисак неравномерне пулсације 3+2+3.

„Јор-го-ван / гра-на / про-цва-ла
под гра-ном / дра-га / хла-ду-је
јор-го-ван / цвет се / ра-ду-је
па јој на / кри-ло / про-па-да”.

Станислав Бинички је стихове музички транспоновао тако што је један стих поставио у оквире једног такта (пример 9):

Пример 9. Станислав Бинички „Јоргован грана процвала”

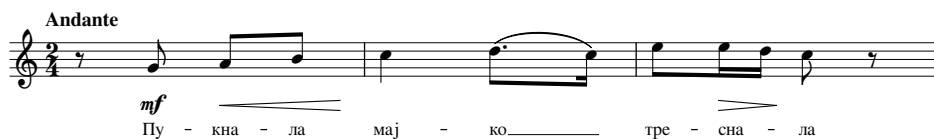
Иако нико од српских композитора асиметричну народну поезију није музички транспоновао у неравномерну пулсацију, поједини композитори су хиперметрички ниво форме користили као компензацију за метрички ниво јединице бројања. Сваки стих у асиметричном осмерцу у песми „Планино моја планино” Милорада Петровића Сељанчице, композитор Божидар Јоксимовић поставио је у оквире тротакта, чиме је тротакт на плану микроформе замена за троделну ритмичку врсту на плану метра (пример 10).

Пример 10. Божидар Јоксимовић „Планино моја, планино”

На сличан начин је Бинички, попут Јоксимовића, употребио тротакт за музичку транспозицију стихова асиметричног народног осмерца у песми „Пукнала мајко, треснала” и тиме постигао извесно скраћење које ствара утисак да се ради о некој врсти неравномерности (пример 11).

Пример 11. Станислав Бинички „Пукнала мајко, треснала”

Најзад, неравномерност асиметричне народне поезије у песми „Градином злато ходило”, Јосиф Маринковић је постигао хоризонталном полиметријом, тј. наизменичним смењивањем тактова 2/4 и 3/4 којим је симулирао асиметричност јампског осмерца (пример 12):

Пример 12. Јосиф Маринковић „Градином злато ходило”

Педагошке импликације као закључак

Читање асиметричне народне поезије помаже у перцепцији, разумевању и репродукцији неравномерне пулсације у музици. Док наставник чита поезију, ученици изводе почетке ритмичких група, тј. групишу дводелне и троделне ритмичке врсте. Ученици затим сами читају поезију и изводе пулсни и ритмички ниво. На крају, ученици могу и да певају песму у истом метричком обрасцу уз истовремено извођење пулног и ритмичког нивоа, на пример, народну песму „Недо, Недо, бела Недо” у мери 7/8, песму „Шта с’ оно чује на оној страни” у мери 8/8, као и песму „Има мајка две девојке” у мери 10/8 (Petrović, 2015: 659).

За поставку мере 7/8 ученици рецитују стихове Јована Грчића Миленка „Ох, како сунце сија” писаних у јампском седмерцу како би открили метричку шему 3+2+2:

„Ох, ка-ко / сун-це / си-ја /
 кад гус-ти / об-лак / про-ђе /
 ох, ка-ко / зра-чак/ при-ја /
 кад бла-га / тиш-ма/ до-ђе/”

За поставку мере 8/8 ученици рецитују стихове Драгутина Илића „Стојанке” у јампском осмерцу како би открили метричку шему 3+2+3:

„Сто-јан-ке / мо-ри / Сто-јан-ке /
 Сто-јан-ке / бе-ла / Вра-њан-ке /
 ко-га те / мај-ка/ ро-ди-ла /
 на што је / о-ком/ во-ди-ла/”

На крају се ученици уводе у меру 10/8 кроз рецитовање јампског десетерца у народној песми „Бистра водо”, унутар кога сваки стих доноси другачију комбинацију дводелних и троделних ритмичких врста:

2+3+2+3 „Бис-тра / во-до мој / сту-ден / кла-ден-че
 2+2+3+3 Је л’ те / ско-ро / дра-ги по- / хо-ди-о
 2+3+3+2 Ка-жи / дра-гом да / до ве-че / до-ђе
 3+2+3+2 На-бра-ла / сам по / пла-ни-ни / цве-ћа/”.

Литература

- Aristotel (1912). *Nauk o pjesničkom umjeću*. Prijevod i komentar Martin Kuzmić. Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare.
- Cysarz, D., von Bonin, D., Lackner, H., Heusser, P., Moser, M., Bettermann, H. (2004). Oscillation of heart rate and respiration synchronize during poetry recitation. *American journal of physiology heart and circulatory physiology*, 287, 579–587.
- Zima, Luka (1909). *Omanji spisi Luke Zime*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- Илић, Војислав (1922). *Целокућна дела*, Књига I. Београд: Издање Свесловенске књижаке.
- Lawler, Ashley (2014). *Shakespeare’s Pacemaker: A study in poetic meter and cardiac rhythm*, separat, 1–21.
- Maretić, Tomo (1907). *Metamorfoze Publija Ovidija Nasona*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Петровић, Милена (2014). *Улога акценџа у српској соло џесми*. Београд: Службени гласник.
- Petrović, Milena (2015). Non-isochronous meter in poetry and music. In: Ginsborg, J., Lamont, A., Philips, M., Bramley, S. (Eds.), *Proceedings of the Ninth Triennial Conference of the European Society for the Cognitive Sciences of Music* (pp. 656–660). Manchester, UK: Royal Northern College of Music.
- Petrović, Milena (2020). Zoomusicology research in Serbia. In: Bogunović, B. & Nikolić, S. (Eds.), *Proceedings of PAM-IE Belgrade 2019* (pp. 205–210). Belgrade: Faculty of Music, University of Arts in Belgrade.
- Popović, Miodrag (1983). *Pamtivek. Srpski riječnik Vuka St. Karadžića*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Riemann, Hugo (1884). *Musikalische Dynamik Und Agogik: Lehrbuch Der Musikalischen Phrasirung*. Leipzig & Hamburg: D. Rahter Verlag.
- Ružić, Žarko (1975). *Srpski jamb i narodna metrika*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

RHYTHMIC SOUND OF IAMBIC METER

Iambic meter is the rhythmic pattern of a poetic verse line composed of two-syllable units that flow from unaccented to an accented beat. The word iamb comes from the Greek *iambos* and Latin *iambus* which describe a short syllable followed by a long one. An iamb can be made up of one word with two syllables (post-accent length in words or old Shtokavian words) or two different words. Iamb is the *living* and *rising* meter: it is felt more *alive* because it is *rising* like strength and passion; it is felt more alive because it is rising like strength and passion. In Vuk Stefanović Karadžić's translation of the "New Testament" iamb makes the sentence alive and when transposed into an off-beat it breathes life into music. An iambic life force is heard as sound of a heart beating and a brain. Reading hexametric or asymmetric rhyme supports cardiac synchronization because of breathing and poetic patterns that combine duple and triple syllables. Iamb can be found in speech, poetry, music, but also in the sound of the most important human organs and the sound patterns of some animal species. In some animal species (a dove) iambic sound pattern depends on breathing and the morphology of respiratory organs. While on the one hand iambic poetry is most often transposed into musical phrases that begin with an off-beat, on the other hand asymmetric iambic poetry corresponds to non-isochronous in music due to its different combinations of duple and triple syllables. Reading asymmetric iambic poetry can be used for perception, understanding and performing non-isochronous in music.

Keywords: iamb, rhythm, meter, asymmetric poetry, non-isochronous